

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Legitimate Intervention from the Perspective of the Holy Quran and International Law

Mohammad Hossein Rafiei¹, Hamid Reza Tousi², Naeem Mohammadi^{*3}

Received:

16 May 2025

Revised:

26 Jul 2025

Accepted:

29 Aug 2025

Available Online:

22 Dec 2025

Abstract

The Islamic world has faced numerous challenges and issues throughout history and in contemporary times. One of the most important of these challenges is the issue of countries' interference in each other's internal affairs, which is divided into two categories in terms of purpose: intervention with humanitarian motives and intervention with power-based goals. The first category is considered legitimate and legal, while the second category is illegitimate and contrary to legal standards. This research examines legitimate intervention using the analytical-descriptive method and citing verses of the Holy Quran and the principles of international law. The research findings are that from the perspective of the Quran, intervention in the internal affairs of another country is legitimate only if it is aimed at realizing human values such as jihad, legitimate defense, rescuing the oppressed, supporting the oppressed, and protecting the rights of citizens. In the international legal system, intervention is only permitted in two forms: self-defense in accordance with Article 51 of the United Nations Charter and action with the authorization of the Security Council. Studies also show that legitimate intervention meets conditions such as pure intention, legal method, sublime goal, protection of human life and rights, countering military aggression, and adherence to human dignity, and must be carried out based on the teachings of jihad, enjoining good and forbidding evil, or within the framework of self-defense and Security Council resolutions.

Keywords:

Holy Quran,
Intervention,
Legitimacy,
International Law.

1 Assistant Professor, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

2 Assistant Professor, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

3* Ph.D, Al-Mustafa International University, Qom, Iran. (Corresponding Author) Email: nm039764@hmail.com

Please Cite This Article As: Rafiei, MH; Tousi, MR & Mohammadi, N (2025). "Legitimate Intervention from the Perspective of the Holy Quran and International Law". *Interdisciplinary Legal Research*, 6(4): 61-72.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0)

مقاله پژوهشی

(صفحات ۶۱-۷۲)

مداخله مشروع از نگاه قرآن کریم و حقوق بین‌الملل

محمدحسین رفیعی^۱، حمیدرضا طوسی^۲، نیمیم محمدی^{۳*}

۱. استادیار، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. استادیار، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۳. دکتری، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران. (نویسنده مسؤول)

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۲۶ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۰۷ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱

چکیده

جهان اسلام در طول تاریخ و همچنین در دوران معاصر با چالش‌ها و مسائل متعددی روبه‌رو بوده است. یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، مسأله مداخله کشورها در امور داخلی یکدیگر است که از نظر هدف به دو دسته تقسیم می‌شود: مداخله با انگیزه‌های انسان‌دوستانه و مداخله با اهداف قدرت‌محور. دسته نخست، مشروع و قانونی تلقی می‌گردد، درحالی‌که دسته دوم غیرمشروع و مغایر با موازین حقوقی است. این پژوهش با بهره‌گیری از روش تحلیلی - توصیفی و با استناد به آیات قرآن کریم و اصول حقوق بین‌الملل، به بررسی مداخله مشروع می‌پردازد. یافته تحقیق این است که از منظر قرآن، مداخله در امور داخلی کشور دیگر تنها در صورتی مشروعیت دارد که در جهت تحقق ارزش‌های انسانی مانند جهاد، دفاع مشروع، نجات مستضعفان، حمایت از ستم‌دیدگان و صیانت از حقوق شهروندان باشد. در نظام حقوق بین‌الملل نیز مداخله تنها در دو قالب مجاز شمرده شده است: دفاع مشروع مطابق ماده ۵۱ منشور ملل متحد و اقدام با مجوز شورای امنیت. همچنین بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که مداخله مشروع، واجد شرایطی همچون نیت پاک، روش قانونی، هدف متعالی، حفظ جان و حقوق انسان‌ها، مقابله با تجاوز نظامی و پایبندی به کرامت انسانی است و باید براساس آموزه‌های جهاد، امر به معروف و نهی از منکر یا در چهارچوب دفاع مشروع و قطع‌نامه‌های شورای امنیت صورت پذیرد. **کلمات کلیدی:** قرآن کریم، مداخله، مشروعیت، حقوق بین‌الملل.

مقدمه

چنان‌که از معانی لغوی پیدا است، مفهوم اصطلاحی مداخله از مفهوم لغوی خود دور نشده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۰۴۷۷/۷).

۲-۱-۱- مداخله در اصطلاح

در اصطلاح، مفهوم مداخله را در دو بخش مورد بررسی قرار می‌دهیم: مداخله در قرآن و حقوق بین‌الملل.

۱-۱-۲-۱- مداخله در قرآن کریم

کلمه «دخل» و مشتقات آن در ادبیات عربی در معانی مختلفی به کار رفته است. به‌عنوان مثال، راغب اصفهانی و دیگر لغت‌شناسان این واژه را نقیض خروج دانسته‌اند که در زمینه‌های مختلفی مانند زمان، مکان و اعمال مورد استفاده قرار گرفته است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۶۶). واژه «دخل» و مشتقات آن ۱۳۰ بار در قرآن ذکر شده است. از میان این موارد، کلمه «دَخَلَ» در آیات سوره نحل برای بیان فساد، حيله و دشمنی استعمال شده که معنای مداخله پنهانی را دارد. این معنا با تعریفی که برای مداخله و عدم مداخله بیان کردیم، سازگاری ندارد (میرمحمدی، ۱۳۹۱: ۹۷). واژه «تدخل» به معنای «درآمدن»، «داخل شدن» (چیزی اندک‌اندک)، «دخالت بی‌جا کردن» و «فضولی کردن بدون اجازه» وارد شدن آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۶۵۵۵/۵). همچنین «مداخل» به کسی اطلاق می‌شود که مداخله می‌کند و در کاری وارد می‌شود. «مداخله کردن» به معنای داخل شدن در امری یا اقدام به کاری است که معمولاً به شخص مربوط نمی‌شود. این واژه در معنای «دخالت در امور دیگران» و «دست‌اندازی به حقوق دیگران» نیز به کار رفته است. درنهایت، «مداخله‌گر» به کسی گفته می‌شود که بدون هیچ حق و اجازه‌ای در امور دیگران دخالت می‌کند، به‌ویژه دولتی که در امور داخلی کشورهای کوچک‌تر یا ضعیف‌تر مداخله می‌نماید (میرمحمدی، ۱۳۹۱: ۷۳).

از نگاه قرآنی، واژه‌های «ترک»، «سبیل»، «اعتزال» و «وحياد» نزدیک‌ترین مفاهیم به مداخله و عدم مداخله هستند (قریشی، ۱۳۹۰: ۳۳۲/۱).

۲-۱-۲-۲- مداخله در حقوق بین‌الملل

علمای حقوق بین‌الملل تلاش کرده‌اند که با تعریف مداخله، مفهوم آن را بیان کنند. کاوره مداخله را چنین تعریف کرده است: «نفوذ کشوری در امور داخلی کشور دیگر به‌منظور تحمیل اراده

اگرچه اصل، عدم مداخله به‌عنوان یک قاعده در حقوق بین‌الملل است و در قرآن نیز این اصل تأکید شده است. با این فرض در موارد بسیاری این قاعده استثنا و نقض شده و مداخله جایز و مشروع دانسته شده است، هم در حقوق بین‌الملل و هم قرآن، لذا موضوع مداخله مشروع^۱ از جمله مباحث چالش‌برانگیز است. از این‌رو ضروری است که این مفهوم از منظر قرآن کریم و سپس حقوق بین‌الملل بررسی شود و نقاط اشتراک و افتراق ذکر گردد. در این مقاله سعی بر این است که به این پرسش پاسخ داده شود: مداخله مشروع از نگاه قرآن و حقوق بین‌الملل چیست؟ و شرایط آن چیست؟ وجه اشتراک و افتراقشان چیست؟ این مسأله را در دو بخش مورد بررسی قرار می‌دهیم: بخش اول از نگاه قرآن و بخش دوم از نگاه حقوق بین‌الملل. مداخله در قرآن: مداخله از نگاه قرآن در امور داخلی کشوری دیگر در صورتی مشروعیت دارد که ارزش‌هایی انسانی را در پی داشته باشد، مثل جهاد، دفاع، حفظ جان مستضعفین، حمایت از مظلومین، حفظ حقوق اتباع کشورها (میرمحمدی، ۱۳۹۱: ۵۶).

۱- چهارچوب مفهومی

۱-۱- مداخله

۱-۱-۱- مداخله در لغت

کلمه «دخل» و مشتقات آن در ادبیات فارسی و عربی در معانی بسیاری به کار رفته است. راغب اصفهانی و دیگران آن را نقیض خروج می‌دانند که در موارد مکان، زمان و اعمال به کار می‌رود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۲۳۰). در ادبیات فارسی، واژه «دخالت» از ریشه عربی «دخل یدخل» است و به معنای داخل شدن، مداخله کردن و «درآمدن مرد آن کار که کار او نباشد» آمده است. مداخله و دخالت جای یکدیگر به کار می‌روند. «تدخل» به معنای درآمدن و داخل شدن چیزی اندک‌اندک، دخالت به‌جا کردن، فضولی کردن، میانجی‌گری کردن و بی‌اجازه وارد شدن آمده است. «مداخله» به معنای دخالت در امور دیگران و دست‌اندازی به حقوق و امور دیگران به کار رفته است. «مداخله‌گر» کسی است که در کار دیگران بدون هیچ حقی و بدون اجازه آنان دخالت و دست‌اندازی می‌کند. مداخله‌گر می‌تواند دولت و حکومت باشد که در امور داخلی ممالک کوچک‌تر و ضعیف دخالت کند. در قرآن کریم نیز کلمه «دخل» و مشتقات آن ۱۳۰ بار به کار رفته است.

^۱- Humanitarian Intervention

قرآن نیز مؤید است، با این فرض در موارد بسیاری این قاعده استثنا و نقض شده و مداخله جایز و مشروع دانسته شده است، هم در حقوق بین‌الملل و هم قرآن که سعی بر این است که در این مقاله موارد مداخله مشروع و شرایط آن را از نگاه قرآن و حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار دهیم. بنابراین مداخله، در صورتی مشروعیت دارد که ترویج ارزش‌هایی انسانی را در پی داشته باشد، مثل جهاد، دفاع، حفظ جان مستضعفین، حمایت از مظلومین، حفظ حقوق اتباع کشورها، جلوگیری از سلطه و هجمه دشمن. مداخله بشردوستانه از موارد مداخله مشروع دانسته شده است (شفیعی، ۱۳۸۵: ۳۶۰).

۲- مداخله مشروع از نگاه قرآن کریم

اصول کلیدی مداخله مشروع از منظر قرآن به چهار اصل خلاصه می‌شوند:

۱- دفاع مشروع: در قرآن، دفاع مشروع را حق و تکلیف می‌داند در مقابله با تجاوز مسلحانه برای دفاع از جان، مال، سرزمین و کیان اسلامی: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَأَنْتُمْ تَقَاتِلُونَ» (بقره/۱۹۰). بنابراین اصل اول از اصول کلیدی دفاع است که مفاهیم وسیع و انواع مختلف دارد.

۲- مداخله بشردوستانه: اقدام برای نجات مستضعفان و کسانی که تحت ستم ظالمان قرار گرفته‌اند: «وَمَا لَكُمْ أَنْ تَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ» (نساء/۷۵).

۳- اصل عدم تجاوز: هرگونه اقدام دفاعی باید متناسب با شدت تجاوز باشد و از حد ضرورت فراتر نرود: «فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ» (بقره/۱۹۴).

۴- پایبندی به صلح: در صورت تمایل طرف مقابل به صلح، باید این تمایل پذیرفته شود: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا» (انفال/۶۱).

این اصول در قالب مفاهیمی چون جهاد دفاعی، امر به معروف و نهی از منکر، حمایت از مظلومان و حفظ حقوق انسان‌ها مطرح شده است و آیات متعددی در این مورد وجود دارد که به چند نمونه اشاره می‌گردد:

خود بر آن کشور» (Cavaré, 1955: 145). شارل روسو از مداخله تعریف دیگری ارائه داده است: «مداخله به فعالیتی اطلاق می‌شود که در آن یک کشور در امور داخلی یا خارجی کشور دیگر وارد می‌شود تا آن کشور را به انجام یا عدم انجام عملی خاص وادار کند. کشورهایی که در امور دیگر کشورها مداخله می‌کنند، با اعمال قدرت و فشارهایی که می‌تواند شامل فشارهای سیاسی، اقتصادی، روانی، نظامی و سایر انواع باشد، سعی دارند اراده خود را به کشور مورد مداخله تحمیل کند» (Rousseau, 1970: 65). در دایره‌المعارف حقوق بین‌الملل عمومی در بخش «تعریف و تعیین حدود»، مفهوم مداخله به این شکل توضیح داده شده است: «علی‌رغم این که مداخلات و عدم مداخله از اصولی هستند که در حقوق بین‌الملل همواره مورد بحث قرار گرفته‌اند، کشورها سعی دارند که هرگونه دخالت خارجی در امور داخلی خود را غیرقانونی معرفی کنند.» با این حال، هنوز تعاریف روشن و دقیق در این زمینه وجود ندارد. به نظر بیشتر نویسندگان، مداخله به معنای دخالت یک کشور در امور داخلی یا خارجی کشور دیگر است، به طوری که هدف آن وادار کردن کشور مورد نظر به رفتاری خاص باشد و از این طریق فشار بر آن وارد کرده و اراده حاکمیت آن کشور را نقض کند (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۴: ۳۲۵).

۲-۱- مداخله مشروع

قبل از بررسی مداخله مشروع، ضروری است که مفهوم مشروعیت و مراد ما از مشروعیت بیان گردد. مشروعیت از نظر لغت به معنای انطباق با احکام شرع و دین است که در زبان عربی و فارسی به این معنی ذکر شده است. اما در زبان انگلیسی کاربرد دیگری دارد که هم‌ریشه با کلماتی همچون «قانونی»، «قانون‌گذاری» و «قانون‌گذار» می‌باشد. از این رو Legitimacy به معنای قانونی بودن و حقانیت است، بدین معنا که حاکمان دارای حق حکمرانی بر مردم هستند و مردم نیز موظف به اطاعت از آنان می‌باشند. بنابراین مراد ما در این نوشتار از مشروعیت و مداخله مشروع، همان حقانیت و قانونی بودن است که در چه صورت کشورها این حق را دارند که در امور داخلی کشورهای دیگر دخالت کنند و این مداخله مخالف با قوانین بین‌المللی و قرآن نباشد (عمید زنجانی، ۱۳۸۸: ۷۵). با تبیین مفهوم مشروعیت می‌پردازیم به اصل بحث. هرچند اصل، عدم مداخله به عنوان یک قاعده در حقوق بین‌الملل ذکر شده است و

3- Legislation

4- Legislator

1- Legitimacy

2- Legal

۱-۲- اصل نفی سبیل و دفاع از مستضعفان

این اصل یکی از برجسته‌ترین اصول سیاست خارجی اسلام است که برگرفته از متون قرآنی است. این اصل پاسدار وحدت و استقلال مسلمانان در تمام زمینه‌های زندگی اجتماعی و سیاسی به‌شمار می‌آید. این قاعده در واقع راه هرگونه ذلت، اسارت و وابستگی سیاسی را می‌بندد.

عنوان نفی سبیل برگرفته از وحی و قرآن است. قرآن کریم به صراحت اجازه نمی‌دهد که تحت سلطه و ظلم کفار قرار گیرند: «... وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا؛ وَخَدَّاعُونَ لَهُمْ يَحْتَسِبُ أَنْ يُدْخِلَهُمْ رَبُّهُمْ سُبُلًا كَمَا دَخَلُوا فِيهَا وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ شَأْنِهِ» (نساء/۱۴۱). هرچند مفسران جهان اسلام از این آیه تفاسیر مختلف ارائه نمودند که در اینجا به تفاسیری که بیشتر مورد توجه قرار گرفته است، می‌پردازیم: برخی از مفسران سبیل را به مفهوم حجت و دلیل دانسته و آیه را چنین معنا کرده‌اند: خداوند حجت برتر برای کافران نسبت به مؤمنان قرار نداده است. گروهی گفته‌اند: مقصود از نفی سبیل کفار بر مؤمنان در قیامت است. از میان این تفاسیر، ابن عربی می‌گوید: هر دو احتمال مزبور ضعیف بوده و در آیه مبارکه سه احتمال وجود دارد: ۱- کافران، هرگز توان محو و انهدام دولت مؤمنان و امحای بیضه اسلام را ندارند؛ ۲- خداوند، زمینه سلطه کافران بر مؤمنان را فراهم نکرده، بلکه مسلمانان با فاصله‌گرفتن از تعالیم اسلامی، زمینه چنین امری را مهیا کرده‌اند؛ ۳- خداوند برای کافران در مورد مؤمنان سبیل شرعی قرار نداده است (فخر رازی، ۱۴۲۰: ۹۲/۱۱).

بنابراین هدف از این آیه، رد تحت تأثیر قرارگرفتن مسلمانان از سوی غیرمسلمانان بوده و به کشورهای اسلامی اشاره می‌کند که نباید در هیچ‌گونه توافق‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی با ملل غیراسلامی، تحت‌الحمایگی آن‌ها را بر خویش بپذیرند، زیرا مسلمانان نسبت به غیرمسلمانان از تعالیم و آموزه‌های برتری برخوردارند، از این لحاظ نباید در هیچ شرایطی متأثر از سلطه غیرمسلمان تبعیت کنند. در غیر این صورت، روابط متأثر از جامعه غیراسلامی از نگاه اسلام نامشروع پنداشته می‌شود. آنچه در سیاست خارجی اسلام مسلم است، این است که دولت اسلامی نباید با غیرمسلمانان روابطی برقرار سازد که موجب سلطه کفار و مشرکین بر مسلمانان گردد. این اصل برای بستن زمینه سلطه‌گری است. بدیهی است که قاعده نفی سبیل نه تنها ناظر به نفی سلطه بیگانگان می‌باشد، بلکه وظیفه شرعی

مسلمانان در حفظ استقلال سیاسی است. قاعده نفی سبیل، از «قواعد فقهی ثانویه» است.

چنان که می‌دانیم، در اسلام دو نوع قواعد فقهی وجود دارد: قواعد اولیه و ثانویه؛ قواعد ثانویه حاکم بر قواعد اولیه است، پس اگر بین قواعد ثانویه و قواعد دیگر تزاخم و تعارض پدید آمد، قواعد ثانویه اولویت دارد. در سیاست خارجی اسلام نیز «قاعده نفی سبیل» چنین نقشی دارد، یعنی حتی در صورتی که قراردادی بین اسلام و کفر به امضا برسد و اگر کشف شود که قرارداد به ضرر اسلام و موجب سلطه بر مسلمین می‌شود، قاعده نفی سبیل خود به خود آن قرارداد را باطل می‌نماید، هرچند قرارداد منعقد شده باشد. بر طبق یک قاعده فقهی دیگر که «وجوب وفای به عهد» (اوفوا بالعهد) نام دارد، نسخ آن جایز است (نجفی، ۱۹۸۱: ۲۴۵/۲۱).

در قرآن، عزت و سیادت از آن مسلمانان آمده است: «لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْمَلُونَ؛ عزت و شوکت مخصوص خداوند، پیامبر و مؤمنین است، پس کفار هیچ‌گونه تسلطی بر مسلمانان نخواهند داشت» (منافقون/۸) و در قرآن سلطه آنان بر مؤمنین نفی گردیده است. نفی سلطه کفار و مشرکین بر مسلمانان از منظر قرآن به‌عنوان یک اصل در سیاست خارجی اسلام مورد توجه قرار می‌گیرد. روابط یک دولت اسلامی با سایر کشورها طوری تنظیم شود که موجب سیطره بیگانگان بر مسلمانان نگردد، عزت و استقلال اسلام به‌عنوان خط قرمز قرار گیرد.

«وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا...؛ و شما را چه شده که در راه خدا و برای [نجات] مردان و زنان و کودکان مستضعف نمی‌جنگید؟ همان کسانی که می‌گویند: پروردگارا، ما را از این شهری که مردمش ستمگرند، بیرون ببر...» (نساء/۷۵). این آیه به وضوح جهاد برای نجات مستضعفان از چنگال ظالمان را تجویز می‌کند، حتی اگر در سرزمینی غیر از سرزمین اسلامی باشد. این یکی از قوی‌ترین مبانی قرآنی برای «مداخله بشردوستانه» است (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۳۵/۵).

۲-۲- امر به معروف و نهی از منکر

این اصل کلی، مسلمانان را به اصلاح جامعه و مقابله با فساد و ظلم فرامی‌خواند. «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ...؛ شما بهترین امتی بودید که برای مردم پدیدار

مسئله‌ها» علیه آن کشور تعبیر شود (ضیائی بیگدلی، ۱۳۸۴: ۴۱۰).

۲-۳- مجوز شورای امنیت

اقدامات دسته‌جمعی با مجوز شورای امنیت برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی. طبق فصل هفتم منشور ملل متحد، اگر شورای امنیت عمل یک کشور را «تهدیدی علیه صلح، نقض صلح یا عمل تجاوزکارانه» تشخیص دهد، می‌تواند اقدامات قهری، از جمله مداخله نظامی را تصویب و مجوز دهد. این اقدام در چهارچوب «مسئولیت حمایت» نیز قرار می‌گیرد. R2P بیان می‌کند که اگر دولتی از عهده محافظت از شهروندان خود برنیاید یا خود مرتکب جنایت علیه آنان شود، جامعه بین‌المللی مسئولیت دارد تا از طریق شورای امنیت مداخله کند (United Nations, 138-139: 2005). برای مثال، مداخله در لیبی (۲۰۱۱) که با قطع‌نامه ۱۹۷۳ شورای امنیت برای ایجاد منطقه پرواز ممنوع به منظور محافظت از غیرنظامیان مجوز گرفت. بنابر مطالب فوق، در حقوق بین‌الملل معاصر، مداخله نظامی بدون مجوز شورای امنیت، به طور کلی غیرقانونی است. تنها مداخله مشروع، مداخله‌ای است که یا با مجوز شورای امنیت باشد یا در قالب دفاع مشروع. مفهوم «مسئولیت حمایت» سعی دارد چهارچوبی قانونی و اخلاقی برای این موضوع ایجاد کند، اما اجرای آن همواره تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ و سیاست قرار دارد (محمدی‌پور، ۱۳۷۹: ۱۲۲).

۴- شرایط مداخله مشروع از منظر قرآن کریم

مداخله مشروع آنست که نیت خالص: هدف، رضایت خداوند و نجات مظلومان و حفظ جان مستضعفین باشد، نه منافع ملی یا توسعه‌طلبی و نیز، وجود ظلم واضح: فتنه و ظلم آشکاری وجود داشته باشد که جان و مال و کرامت انسانی مردم را تهدید کند. هدف، جلوگیری از ظلم و هجمه دشمن باشد و تناسب وجود داشته باشد: مداخله باید متناسب با میزان ظلم باشد و از حد لازم تجاوز نکند: «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره/۱۹۰). طبق فریضه جهاد باشد و تعدی صورت نگیرد که در فقه شیعه، معمولاً اعلان جهاد ابتدایی یا گسترده منوط به اجازه امام معصوم (ع) یا نایب عام او (ولی فقیه) است و در راستای اصل امر به معروف و نهی از منکر صورت گیرد.

شدید، به کار پسندیده فرمان می‌دهید و از کار ناپسند بازمی‌دارید...» (آل عمران/۱۱۰). این وظیفه می‌تواند در سطح بین‌المللی نیز تعمیم یابد، البته با رعایت شرایط و مراتبی که فقها بیان کرده‌اند (مصباح یزدی، ۱۳۷۷: ۱۵۴).

۳-۲- اصل عدالت و مقابله با تجاوز

قرآن کریم دفاع در برابر تجاوز و ظلم را نه تنها حق، بلکه وظیفه می‌داند. «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الَّذِينَ لِلَّهِ...» و با آنان بجنگید تا فتنه‌ای [شرک و ستم] باقی نماند و دین، ویژه خدا گردد» (بقره/۱۹۳). اگر فتنه و ستمی در جایی از جهان حاکم باشد که جان و مال و ناموس مردم به خطر افتاده، این آیه می‌تواند مجوزی برای مقابله با آن باشد. بنابراین، قرآن کریم با تأکید بر دفاع از مظلومان و نفی هرگونه سلطه‌پذیری در برابر ظلم، مبانی شرعی قوی‌ای برای مداخله به منظور نجات انسان‌ها ارائه می‌دهد (مطهری، ۱۳۷۲: ۸۷).

۳-۳- مداخله مشروع از نگاه حقوق بین‌الملل

هرچند اصل در حقوق بین‌الملل، حاکمیت ملی و عدم مداخله است - منشور ملل متحد، اصل حاکمیت و تمامیت ارضی کشورها و منع مداخله در امور داخلی آن‌ها را به رسمیت می‌شناسد - بر این اساس، هیچ کشوری حق ندارد به بهانه‌های بشردوستانه در کشور دیگر مداخله نظامی کند، مگر در مواردی که ذکر می‌شود:

۱-۳- دفاع مشروع

در نگاه اول، دفاع مشروع به وضعیتی گفته می‌شود که براساس آن کشوری که مورد حمله مسلحانه قرار گرفته است، مجاز به دفاع از خود طبق مقررات حقوق بین‌الملل است. این دفاع ممکن است جنبه فردی و یا دسته‌جمعی داشته باشد. دفاع مشروع فردی، بدین صورت است که کشور حمله‌شونده تنها و با به‌کارگیری نیروهای مسلح خودش به دفاع از خود می‌پردازد، ولی در دفاع مشروع دسته‌جمعی، تعدادی از دولت‌ها براساس پیمان تدافعی که با هم منعقد نموده‌اند، به حمایت از کشور حمله‌شونده برخاسته و به حمله مسلحانه پاسخ می‌دهند. ماده ۵۱ منشور به کشورها حق دفاع مشروع فردی یا جمعی در برابر یک حمله مسلحانه را می‌دهد. این مورد معمولاً به مداخله بشردوستانه ربطی ندارد، مگر این که حمله به شهروندان یک کشور، «حمله

حال پس از تبیین مقدمه کوتاه، به بیان شرایط مداخله مشروع می‌پردازیم:

۱-۴- حفظ جان مستضعفین

اولین شرط برای مداخله مشروع این است که برای حفظ جان انسان‌ها و حمایت از حقوق آن‌ها باشد. بنابراین حمایت از جنبش‌های آزادی‌خواهی و مقاومت مردم غزه و لبنان، وظیفه هر مسلمان است، زیرا هزاران کودک و غیرنظامیان هر روز دارد قتل عام می‌شوند، یک نسل‌کشی آشکارا صورت می‌گیرد. اینجا مداخله لازم است و ریشه قرآنی دارد، زیرا اصل ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلوم در قرآن ذکر شده و به آن تأکید شده است و در حقوق بین‌الملل نیز تحت عنوان مداخله بشردوستانه، در مواردی که جان انسان‌ها و حقوق اتباع کشورها در خطر قرار گیرند، مداخله جایز شمرده شده است، اما در قرآن، حمایت از مظلومین و مستضعفین و حفظ جان آن‌ها واجب است.

در دیدگاه امام خمینی و امام خامنه‌ای، پذیرش و سازش با ظلم و ستم جایی ندارد و بر همین مبنا معمار انقلاب اسلامی این انقلاب عظیم را به گونه‌ای پی‌ریزی کرده است که ماهیتاً با منافع و اهداف سلطه‌گران و ستم‌پیشگان جهان در تضاد است و امام خامنه‌ای ادامه‌دهنده راه امام راحل است، لذا هیچ‌گاه سردم‌داران کفر و استکبار ظهور انقلاب اسلامی و تداوم آن را در جهان تحمل نکرده و نمی‌کنند و با تمام وسایل و امکانات به مقابله با آن برمی‌خیزند و سعی در نابودی آن دارند. فردفرد مسلمانان موظف‌اند به حقوق و وضعیت کلی مسلمانان و منافع آنان توجه داشته باشند. اگر ستمی بر یکی از کشورهای اسلامی رفت، کشوری اسلامی مورد هجوم دشمن قرار گرفت، منافع مسلمانان در کشوری به خطر افتاد یا حقوقی از آنان ضایع شد، مسلمانان به حکم دستور دینی خود موظف‌اند به دفاع برخیزند و دشمن را به عقب برانند. براساس نظر ایشان، اگر دشمن به سرزمین‌های مسلمانان و مرزهای آن‌ها حمله کند، دفاع از این سرزمین‌ها بر تمام مسلمانان واجب است و این دفاع باید با هر وسیله‌ای که ممکن باشد، شامل بذل جان و مال انجام گیرد. در این زمینه نیازی به اجازه از حاکم شرع نیست. این امر از آن جهت ضروری است که هر مسلمان باید در سرنوشت جامعه خود نقش ایفا کند، زیرا اعمال دیگران در سرنوشت فرد تأثیر دارد. بر این اساس، هر مسلمان باید مراقب و ناظر بر امور اطراف خود و جامعه‌اش باشد و نباید نسبت به آن‌ها بی‌توجه باشد. قرآن کریم همواره بر

ضرورت مبارزه با ظلم و ظلم‌زدایی از جامعه بشری تأکید کرده و برای ظلم هیچ جایگاهی در نظام آفرینش قائل نیست.

۲-۴- مبارزه با استکبار و استبداد

قرآن ظلم را محکوم کرده و از انسان‌ها خواسته است که در برابر آن ایستادگی کنند. استکبار در نظر قرآن بزرگ‌ترین تهدید برای حیات سیاسی ملت‌هاست که با زیر پا گذاشتن حق، موجب تباهی نسل‌ها و ویرانی آبادی‌ها می‌شود و با بهره‌برداری از قدرت، منابع بشری را در خدمت خواسته‌های نفسانی قرار می‌دهد. براساس آموزه‌های قرآن و اسلام، امنیت واقعی در جهانی که تحت سلطه قدرت‌های ظالم باشد و مردم از حقوق اولیه خود محروم باشند، ممکن نیست. استکبار به‌عنوان منبع اصلی تنش‌ها و درگیری‌ها در جهان، همواره تهدیدی برای امنیت جهانی بوده است. به همین دلیل، بر همه مسلمانان واجب است که با ظلم و استکبار مقابله کنند و از آن‌ها بیزار می‌جویند. مردم ایران نیز تحت رهبری امام خمینی به مبارزه با ظلم و سلطه‌گران جهانی پرداخته‌اند و از حقوق مظلومان جهان دفاع کرده‌اند. اکنون، این اصل ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلومان به یکی از ارکان سیاست خارجی جمهوری اسلامی تبدیل شده است که براساس آن، نهضت‌های آزادی‌بخش و ضداستعماری در سطح جهانی مورد حمایت قرار می‌گیرند. اسلام به‌عنوان یک مکتب توحیدی، حمایت از مظلومان را بدون توجه به نژاد، رنگ و دین مطرح می‌کند و جمهوری اسلامی ایران سعادت بشر را در برابری و عدالت برای همه انسان‌ها می‌داند. در همین راستا، جمهوری اسلامی ایران با استفاده از اصول حقوق اسلامی و حقوق بین‌المللی، ملت‌های مظلوم را مورد حمایت قرار می‌دهد. همه این اقدام‌ها بخشی از دفاع از اسلام و حزب‌الله به‌منظور برچیده‌شدن بساط استعمار است تا حکومت جهانی یگانه اسلامی منعقد شود. مرحوم امام خمینی بر این نکته تأکید داشتند که اساس اسلام بر پایه برادری ریخته شده که در آن نژاد و رنگ جایگاهی ندارد، بلکه تربیت انسان و ایجاد دوستی میان مسلمانان نقش اساسی در این آیین دارد. روابط میان ملت‌ها باید بر پایه نکات معنوی و اخلاقی چیدمان شده باشد و به همین علت امام خمینی در چهارچوب اصول خود در روابط بین‌الملل، دو اصل کلیدی را مطرح کردند: اول، بهره‌برداری از تمام منابع و امکانات برای دفاع از ارزش‌های معنوی که بر پایه خدامحوری بنا شده‌اند، در برابر استکبار جهانی؛ دوم، مقابله با ظلم و ستم در سطح جهانی، به‌ویژه مبارزه با سلطه‌گری ایالات متحده. امام خمینی می‌فرمایند: «اسلام

۴-۴- تجاوز و تعدی از حدود الهی

منشور سازمان ملل متحد یک سند کامل و منسجم است که حق دولت‌ها را در توسل به زور محدود کرده و جنگ را به‌طور کامل ممنوع اعلام کرده است. با این حال، این منشور حق طبیعی دولت‌ها در دفاع از خود تحت عنوان دفاع مشروع را به‌عنوان حق ذاتی دولت‌ها به رسمیت شناخته است، اما در قرآن و نظام حقوقی اسلام، واکنش کشور مورد تهاجم دشمن به‌منظور دفاع از خود تحت عنوان جهاد تدافعی مورد بحث قرار می‌گیرد. قرآن کریم با تحریم تجاوز، «وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» (بقره/۱۹۰). در قرآن و نظام حقوقی اسلام، معیار دفاع مشروع، تجاوز از حدود تعیین شده و احکام الهی است. مسأله جواز و وجوب دفاع مشروع بین فقهای اسلامی و تمام عقلائی عالم به‌قدری روشن و مسلم فرض شده است که آنان در طرح بحث خود از این موضوع، درصدد بیان دلیل اصل مشروعیت دفاع برنیامدند، بلکه صرفاً به بیان شرایط، محدودیت‌ها و ذکر مصادیق آن پرداختند. مشروعیت دفاع مشروع مورد اتفاق فقها و عقلا است. در جهاد تدافعی، تنها شرایط عام تکلیف یعنی عقل، بلوغ و قدرت مطرح است. علی‌رغم اتفاق نظر فقهای شیعه و سنی بر عدم اشتراط جهاد تدافعی به وجود امام معصوم یا عادل، به این دلیل که اگر از بلاد اسلامی دفاع نشده و دشمن رانده نشود، حق از بین می‌رود. به‌نظر می‌رسد که این روش در صورت وجود دولت اسلامی مقتدر محل مناقشه و تأمل باشد. بنابراین در این‌گونه جهاد تدافعی، کسب اجازه از مقامات صالحه حکومت اسلامی الزامی است. فلسفه تأسیس قوانین دفاع مشروع بر این اساس استوار است که افراد باید در شرایط خاص قادر باشند از جان، مال، ناموس و آبروی خود در برابر تجاوزات دیگران دفاع کنند (خسروی، ۱۳۷۳: ۴۵).

۴-۵- جهاد

از دیگر شرایط برای مداخله مشروع این است که حمله براساس فریضه جهاد باشد. همان‌طور که در قرآن و احادیث و کتب فقهی آمده است، جهاد در راه خدا، یکی از مهم‌ترین وظایف و مسؤولیت‌های فردی و اجتماعی هر مسلمان است. هر آنچه مؤمن در به‌دست‌آوردن آن در راه ایمان به خدا و فرمان‌بری او تلاش نماید - مثل مقاومت در برابر شر و بدی‌ها و انحرافات، ثابت‌قدم‌ماندن در دین خدا، استقامت در مقابل وسوسه‌های شیطان - از جمله جهاد در راه خدا محسوب می‌شود و تلاش برای کسب روزی حلال برای خانواده و فرزندان. وقتی جهاد با کلمه «فی‌سبیل‌الله؛ در راه خدا» همراه باشد، مفهوم ویژه‌ای دارد و

ایرقدت‌ها را به خاک مذلت می‌نشانند» (موسوی خمینی، ۱۳۸۹: ۳۰۶/۹) و در ادامه تأکید می‌کنند که اگر قدرت‌های جهانی در مقابل دین اسلام بایستند، مسلمانان در برابر آن‌ها ایستادگی خواهند کرد. ایشان این تکلیف را بر خود و مسلمانان واجب می‌دانند که در مقابل ظلم و دشمنان اسلام ایستادگی کنند و دفاع از مملکت اسلامی و نوامیس مسلمانان را از واجبات شرعی می‌شمارند. این فرمایشات امام خمینی نشان‌دهنده این است که در اندیشه اسلامی، ایستادگی در برابر ظلم و سلطه‌گری از اصول بنیادین است.

۴-۳- جلوگیری از هجوم و تجاوز دشمن

شرط دیگر برای مداخله مشروع این است که مداخله در صورتی مشروع است که به‌صورت دفاع باشد و سبب جلوگیری از حمله دشمن شوند (دفاع مشروع). راجع به پیدایش «دفاع مشروع» می‌توان بیان نمود که تا اوایل قرن بیستم، اختلافات میان دولت‌ها معمولاً با توسل به جنگ حل‌وفصل می‌شد. این وضعیت ناشی از صلاحیت نامحدود کشورها در این مورد بود، اما پیامدهای تلخ ناشی از جنگ جهانی اول، جامعه جهانی را بر آن داشت تا به فکر سازوکار مناسبی باشد که بتواند از وقوع جنگ جلوگیری کند. مداخله تنها زمانی اتفاق می‌افتد که نفوذ در امور داخلی کشور دیگری صورت گیرد. کاواره می‌گوید: «مداخله زمانی صدق می‌کند که نفوذ در امور خارجی دولت دیگر تحقق یابد، اما اگر یک کشور با کشور دیگر برای اجرای مقاصد خود متحد شود، این امر مداخله محسوب نمی‌شود.» با این حال، امروزه نظر غالب در حقوق بین‌الملل این است که حتی اتحاد دو کشور برای اهداف خود که به ضرر کشور دیگری باشد، نیز مداخله محسوب می‌شود. به‌عنوان نمونه، اتحاد ایتالیا و آلمان در جنگ جهانی دوم علیه بریتانیا. مداخله تنها زمانی محقق می‌شود که نفوذ در امور داخلی یک کشور مستقل صورت گیرد، اما اگر کشوری فدرال باشد، مداخله صادق نیست، زیرا یک دولت فدرال می‌تواند در امور کشورهای عضو خود که براساس قانون اساسی فدرال تشکیل شده‌اند، دخالت کند، حتی در این‌گونه موارد نمی‌توان از مداخله به‌معنای خاص آن سخن گفت، زیرا این اقدام اجرای قوانین و مقررات فدرال است، لذا در سال ۱۹۲۸، میثاق پاریس با ممنوع اعلام‌نمودن جنگ به‌عنوان ابزار سیاست ملی، این خلأ را تا حدودی برطرف کرد. سرانجام در سال ۱۹۳۹-۴۵ جنگ جهانی دوم شروع شد و ضعف حقوق بین‌الملل موضوعه را بیش‌ازپیش آشکار ساخت؛ جامعه ملل منحل گردید و سازمان ملل متحد به‌جای سلف خود شروع به کار نمود.

دفاعی نه تنها یک وظیفه فردی و ملی، بلکه یک مسؤولیت جهانی برای حفظ اصول انسانی است.

کاربرد جهاد در عصر حاضر از همه زمان‌ها ضروری‌تر است. طبق سخن پیامبر گرامی اسلام (ص) که فرمودند: «من سمع رجلاً ینادی یا للمسلمین فلم یجبه فلیس بمسلم» (کلینی، ۱۴۰۱: ۵/۵۶)، به وضوح بر اهمیت پاسخگویی به ندای کمک‌خواهی از سوی ستم‌دیدگان تأکید دارد. این حدیث بیان می‌کند که مسلمانان نمی‌توانند در برابر ظلم و تجاوز به دیگران بی‌تفاوت باشند، حتی اگر کسی از مسلمانان کمک بخواهد یا از حقوق بشر و انسانیت در معرض تهدید قرار گیرد، مسلمان باید پاسخ دهد و در دفاع از مظلومین اقدام کند. این نگاه، جهاد را نه تنها در دفاع از مسلمانان، بلکه در حمایت از هر فرد ستم‌دیده‌ای می‌داند، چه مسلمان باشد، چه غیرمسلمان. جهاد در این راستا، شامل هر اقدامی برای حمایت از حقوق مظلومان و مقابله با ظالمان است. بنابراین، اگر مسلمانان به یاری مظلومان شتافته و از آنان دفاع کنند، حتی اگر درگیر جنگ مستقیم نباشند، این اقدام جهاد به‌شمار می‌آید. این پیام، نشان‌دهنده مسؤولیت انسانی و اسلامی برای دفاع از عدالت و حقوق بشر است و بر عدم سکوت در برابر ظلم و تجاوز تأکید می‌کند، پس این سخن پیامبر اختصاصی به زمان خاص ندارد و عمومیت دارد و همه زمان‌ها را دربر می‌گیرد.

۴-۴- امر به معروف و نهی از منکر

این اصل کلی، مسلمانان را به اصلاح جامعه و مقابله با فساد و ظلم فرامی‌خواند. امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان یکی از اصول اساسی دین اسلام، نقشی حیاتی در پایداری و بقای اسلام دارد. این فریضه همانند خون در پیکره دین جریان دارد و نه تنها مختص به زمان خاصی نیست، بلکه در هر عصر و زمانی، ضامن حیات و رشد جامعه اسلامی به‌شمار می‌رود. خیزش‌ها و قیام‌های مصلحان در تاریخ اسلام، از جمله قیام امام حسین (ع)، بازتابی از عمل به این فریضه بوده و موجب حفاظت از ارزش‌های انسانی و الهی در برابر فساد و تباهی گردیده است. اگر مصلحانی همچون امام حسین (ع) و دیگر شخصیت‌های بزرگ تاریخ اسلام به این فریضه عمل نمی‌کردند، احتمالاً ارزش‌های اسلامی از میان رفته و اسلام توسط تبهکاران و فساد از درون نابود می‌شد. قیام عاشورا که به‌عنوان یک نمونه بارز از امر به معروف و نهی از منکر مطرح است، نه تنها جلوی انحرافات زمان خود را گرفت، بلکه پیامی جهانی و فراگیر برای اصلاح جامعه بشری در همه زمان‌ها داشت.

هرگونه فعالیت و مبارزه سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی، اقتصادی، با جان و مال و زبان و قلم و فکر را شامل می‌شود. در اصطلاح دینی، مهم‌ترین مفهوم واژه «جهاد»، مانند کاربرد عمومی آن، نوع خاصی از تلاش است: به معنای مبارزه در راه خدا با جان، مال و دارایی‌ها در نبرد با کافران و باغیان، با هدف گسترش و اعتلای اسلام و برپاداشتن شعائر دینی یا دفاع از آن است (مطهری، ۱۳۷۲: ۲۳). جهاد به دو نوع تقسیم می‌گردد:

۱- جهاد ابتدایی: جهاد ابتدایی به جهادی گویند که مسلمان‌ها به‌منظور دعوت به اسلام کافران و مشرکان و دعوت اهل بغی به اطاعت از حاکم اسلامی انجام دهند، آن را جهاد دعوت نیز گویند. واجب‌شدن چنین جهادی شرایطی دارد، از جمله مردبودن، آزادبودن، بلوغ، سلامت جسمانی، برخورداری از امکانات مالی مورد نیاز، وجود نیروی انسانی وارد و قدرتمند، اذن امام معصوم یا نائب خاص او، اذن پدر و مادر در صورتی که جهاد ابتدایی بر فرد واجب باشد و... (شبان‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۰۱).

۲- جهاد دفاعی: جهاد دفاعی در اسلام به‌عنوان واکنشی مشروع برای دفع تجاوز و حفظ حقوق انسانی و اجتماعی تعریف می‌شود. این نوع جهاد زمانی واجب می‌شود که حقوق یک جامعه اسلامی - شامل آب و خاک، مال و ناموس، دولت و مکتب - از سوی دشمنان داخلی یا خارجی مورد تهدید قرار گیرد. در این شرایط، دفاع از این حقوق برای تمام مسلمانان، بدون توجه به جنسیت، سن و یا موقعیت اجتماعی، ضروری است. هر مسلمان موظف است با تمام امکانات و توان خود از سرزمین، مکتب و هم‌نوعان خود دفاع کند. این نوع جهاد نه تنها در مواقعی که سرزمین یک کشور اسلامی به‌طور مستقیم مورد حمله قرار می‌گیرد، بلکه در مواقعی که تهدیدها و تجاوزات علیه اصول انسانی و ارزش‌های جهانی مانند آزادی و عدالت صورت می‌گیرد، نیز لازم است. به‌عنوان مثال، دفاع از مردم فلسطین، بوسنی، عراق یا افغانستان که به‌دلیل تجاوزات خارجی با تهدیدات جدی مواجه شدند، نمونه‌هایی از جهاد دفاعی هستند. استاد شهید مرتضی مطهری در این زمینه تصریح می‌کنند که گاهی تهدیدها به حقوق فردی یا ملی محدود نمی‌شود، بلکه ارزش‌های انسانی همچون آزادی و عدالت که بالاتر از حقوق یک ملت و فرد هستند، مورد تجاوز قرار می‌گیرند. در این شرایط، حتی اگر مسلمانان به‌طور مستقیم تحت تهدید قرار نگرفته باشند، دفاع از این ارزش‌ها و حقوق از سوی آنان واجب است (مطهری، ۱۳۹۶: ۷۸)، بدین ترتیب جهاد

این اصل در زمان‌های بعدی نیز تأثیرات شگرفی داشته است. انقلاب اسلامی ایران یکی از نتایج درخشان عمل به این فریضه در دوران معاصر است. امام خمینی به‌عنوان یک مصلح بزرگ اسلامی، با بهره‌گیری از این اصل، نظام جمهوری اسلامی ایران را بر پایه ارزش‌های دینی تأسیس کرد و با پیروزی انقلاب اسلامی، راه جدیدی را برای رهایی از فساد و استبداد در جهان اسلام گشود. به‌طور کلی، امر به معروف و نهی از منکر نه تنها وظیفه‌ای فردی، بلکه مسؤلیتی اجتماعی و سیاسی است که در هر زمان و در هر شرایطی، می‌تواند عامل نجات و اصلاح جامعه باشد. امام خمینی رحمه‌الله پس از تشکیل نظام اسلامی در گام اول با اعلام آخرین جمعه ماه مبارک رمضان به‌عنوان «روز جهانی قدس» عملاً قضیه اشغال فلسطین و قدس شریف را از حاشیه به متن زندگی دینی مسلمانان آورد. اقدامی که اجازه نداد تا جوامع اسلامی فلسطین را فراموش کنند.

اقدام دیگر امام، فرمان تشکیل سپاه نهضت‌ها بود که بعدها به‌عنوان «نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی» با مأموریت مشخص تلاش برای «آزادی فلسطین» و «مبارزه با زیادی‌خواهی‌های اسرائیل» به نیروهای نظامی ایران اضافه شد. این دو اقدام مهم در کنار اقدامات دیگر سیاسی و فرهنگی، عملاً فلسطین را در صدر اولویت‌های جهان اسلام قرار داد و در سالگرد قیام پانزده خرداد می‌فرمایند: «علمای اسلام وظیفه دارند از احکام مسلم اسلام دفاع کنند، از استقلال ممالک اسلامی پشتیبانی نمایند، از ستمکاری‌ها و ظلم‌ها اظهار تنفر کنند... ما همیشه آماده‌ایم تا از اسلام و کشورهای مسلمان و استقلال آن‌ها دفاع کنیم. اهداف ما براساس اصول اسلامی استوار است: وحدت مسلمانان، همبستگی کشورهای اسلامی و برادری میان تمامی فرق مسلمان در سراسر جهان. همچنین ما هم‌پیمانی با تمام دولت‌های اسلامی در هر نقطه از جهان را ضروری می‌دانیم و در مقابل صهیونیسم، اسرائیل و دولت‌های استعمارطلب ایستاده‌ایم» (موسوی خمینی، ۱۳۸۹: ۲۴۱/۱۲).

در حال حاضر، مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای این راه امام را ادامه می‌دهد و این انقلاب را حفظ کرده است و در مقابل استکبار جهانی قد علم کرده است و از همه مظلومین عالم به‌خصوص فلسطین حمایت می‌کند. امروز کاربرد امر به معروف و نهی از منکر از همه زمان‌ها بیشتر مورد نیاز است. امر به معروف و نهی از منکر، همان بایدها و نبایدها است. تمام بایدهای اسلامی معروف و تمام نبایدهای اسلامی منکر هستند. حالا سؤال اینجاست: آیا

نسل‌کشی، کودک‌کشی، موشک‌باران کردن بیمارستان‌ها جزء بایدهاست؟ قطعاً خیر! بنابراین اعتراض به جنایات اسرائیل در غزه، یک نهی از منکر انسانی و شرعی است. امروز می‌بینیم دانشجویان جهان و انسان‌های آزاده در هر جای جهان با هر دین، باور و دیدگاه سیاسی از جنایات رژیم صهیونیستی در غزه بیزار می‌جویند.

امروز حمایت از غزه، بالاترین معروف است. بسیاری از هنرمندان، ورزشکاران و سلبریتی‌ها در دنیا، حتی اگر اسم این حمایتشان از مردم مظلوم غزه را امر به معروف نگذارند، هم با این جنایات مخالف هستند. معروف فقط به چند مورد خاص اختصاص ندارد. محافظت از محیط زیست هم معروف است، پرستاری از بیمار هم معروف است، مبارزه با فقر و هزاران مثال دیگر نیز معروف هستند. اگر مردم دنیا امروز به حمایت از غزه برخاسته‌اند، دلیلش این است که اسرائیل پا را از مرزهای انسانی فراتر گذاشته است، از هیچ منکری دریغ نمی‌کند و زنان و کودکان را در غزه به خاک و خون می‌کشد. آن‌چه در غزه در حال رخ دادن است، ظلمی آشکار است. ماجرای غزه یک ماجرای انسانی است و هر کس با حمایت از غزه مخالف است، در واقع دارد از یک منکر دفاع می‌کند. بنابراین طبق اصل امر به معروف و نهی از منکر، امروز دفاع از غزه بر همه مسلمانان واجب است. چنان‌چه امام خامنه‌ای کمک به مردم غزه را تکلیف دینی دنیای اسلام برشمردند و گفتند: «هرگونه کمک به دشمن صهیونیستی حرام قطعی و جنایت واقعی است و متأسفانه برخی دولت‌ها و کشورهای اسلامی این کار را انجام می‌دهند، اما روزی پشیمان خواهند شد و انشاءالله سزای این خیانت را خواهند دید.»

۵- چالش‌های حقوقی مداخله مشروع

۵-۱- عدم وجود تعریف دقیق

معیارهای «فجایع بشری» و «ضرورت مداخله» دقیقاً تعریف نشده‌اند.

۵-۲- سوءاستفاده

تاریخ نشان داده کشورهای قدرتمند (مانند ایالات متحده در عراق ۲۰۰۳) اغلب از این مفهوم به‌عنوان بهانه‌ای برای پیشبرد منافع ژئوپلیتیک خود استفاده می‌کنند.

۵-۳- قطع‌نامه‌های وتوشده

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش فاقد تأمین‌کننده مالی بوده است.

منابع

الف. منابع فارسی و عربی

- قرآن کریم.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دار الشامیه.
- شبان‌نیا، قاسم (بی‌تا). آثار جهاد در روابط بین‌الملل. قم: مؤسسه امام خمینی.
- شفیعی، محمد (۱۳۸۵). «بررسی مشروعیت دخالت‌های نظامی بشردوستانه از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی، شماره ۲۰، صص ۳۵۵-۴۲۷.
- صفایی، سید حسین (۱۳۷۵). «مداخله در امور داخلی کشورهای دیگر از دیدگاه حقوق بین‌الملل»، مجله حقوقی، شماره ۹، صص ۵-۴۰.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۶۵). اسلام و حقوق بین‌الملل. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۴). حقوق بین‌الملل عمومی. تهران: گنج دانش.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۷). اصول و قواعد زیربنایی حقوق بین‌الملل در آینه قرآن کریم. بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: النشر الإسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۰۶ ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار المعرفه.
- طوسی، محمد بن حسن (بی‌تا). البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

گاهی شورای امنیت به دلیل وتوی یکی از اعضای دائم (مانند روسیه) نمی‌تواند در بحران‌های انسانی تصمیم بگیرد که این خود به چالش دامن می‌زند (صفایی، ۱۳۷۵: ۲۵).

نتیجه‌گیری

براساس مطالب فوق، نتیجه این می‌شود که مداخله در صورتی مشروع است که هم مینا درست باشد، هم معیار و شرایط را دارا باشد و هم هدف مقدس باشد. مینا: دفاع از مستضعفان، امر به معروف و نهی از منکر، نفی سبیل، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی. شرط مشروعیت: وجود ظلم آشکار، نیت خالص، رهبری مشروع (حاکم شرع)، رعایت تناسب. هدف: اعلائی کلمه الله، نجات مظلومان، از بین بردن فتنه و شرک، محافظت از غیرنظامیان، پایان دادن به فجایع بشری. هر دو دیدگاه قرآن و حقوق بین‌الملل در هدف غایی که همان نجات جان انسان‌ها و جلوگیری از فجایع بشری است، مشترک هستند، اما در مکانیسم اجرایی تفاوت بنیادین دارند: از نگاه قرآن، مشروعیت مداخله از جانب خداوند و با شرایط شرعی است. از نگاه حقوق بین‌الملل، مشروعیت مداخله از طریق نهادهای بین‌المللی (عمدتاً شورای امنیت) و با توافق کشورها به دست می‌آید، اما در عمل، فقدان یک مرجع بی‌طرف و قدرتمند بین‌المللی باعث شده تا اجرای «مداخله مشروع» در حقوق بین‌الملل همواره با اتهامات سیاسی و سوءاستفاده همراه باشد. وجه اشتراک هر دو مکتب، نجات انسان‌های بی‌گناه از چنگال ظلم است. وجه افتراق: منبع مشروعیت در نگاه قرآن، قرآن و شرع (الهی) است و در حقوق بین‌الملل، منشور ملل متحد و قطع‌نامه‌های شورای امنیت (بشری). چالش اصلی در نگاه قرآنی، تفسیر مصادیق فتنه و ظلم و تعیین مرجع صلاحیت‌دار برای اعلان است و در نظام بین‌الملل، سیاسی‌بودن شورای امنیت و سوءاستفاده قدرت‌ها است.

ملاحظات اخلاقی: در تمام مراحل نگارش پژوهش حاضر، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

تعارض منافع: در این مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

سهم نویسندگان: نگارش مقاله مشترکاً توسط نویسندگان صورت گرفته است.

تشکر و قدردانی: از کلیه کسانی که در معرفی منابع و تهیه این مقاله ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی می‌نماییم.

- عطار، داود (۱۳۷۵). دفاع مشروع در حقوق جزای اسلام. ترجمه اکبر غفوری. مشهد: آستان قدس رضوی.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۵). وطن و سرزمین و آثار حقوقی آن از دیدگاه فقه اسلامی. تهران: فرهنگ اسلامی.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۸). فقه سیاسی (حقوق و معاهدات بین‌الملل و دیپلماسی در اسلام). تهران: سمت.
- فخر رازی، امام (۱۴۲۰ ق). مفاتیح الغیب (التفسیر الکبیر). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- قریشی، سید علی اکبر (۱۳۹۰). قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۴). روابط بین‌الملل: نظریه و رویکردها. تهران: سمت.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۱ ق). الفروع من الکافی. تحقیق: علی اکبر غفاری. بیروت: دار صعب.
- محمدی‌پور، فریده (۱۳۷۹). دفاع مشروع در حقوق بین‌الملل. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- مرتضی مطهری (۱۳۷۲). جهاد. تهران: صدرا.
- مرتضی مطهری (۱۳۹۶). کتاب جهاد اسلامی و آزادی عقیده. تهران: مؤسسه انتشارات صدرا.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۷). اسلام، سیاست و حکومت. تهران: دفتر مطالعات و بررسی‌های سیاسی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (بی‌تا). جنگ و جهاد در قرآن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- معرفت، محمدهادی (۱۳۸۸). تفسیر و مفسران. قم: تمهید.
- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام. جلد ۹ و ۱۲. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- میر محمدی، سید مصطفی (۱۳۹۱). اصل عدم مداخله در اسلام و حقوق بین‌الملل. قم: دانشگاه مفید.
- نجفی، محمدحسن (۱۹۸۱ م). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. تحقیق عباس قوچانی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ب. منابع انگلیسی**
- Cavaré, L. (1955). *Le Droit International Public Positif*. Paris: Pedon
- Rousseau, Ch. (1970). *Droit International Public*. Paris: Sirey.
- United Nations General Assembly (2005). *World Summit Outcome Document*. A/RES/60/1.